

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА

УДК 378.016:37:371.13

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В КЛАСИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Лариса Ковальчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

З'ясовано категоріальну сутність поняття “імідж”. Досліджено проблеми формування іміджу під час вивчення педагогічних дисциплін студентами хімічного факультету класичного університету. Розроблено й апробовано інтегративну модель технології формування іміджу майбутнього вчителя.

Ключові слова: імідж, особистісний імідж, професійний імідж, педагогічна майстерність, педагогічна техніка, Я-концепція, інтегративна модель.

Особливості економічного розвитку в Україні виявилися сприятливими не для всіх страт населення. З цього приводу вчені зазначають, що група (творча інтелігенція, освітяни, медики, інженерно-технічні працівники), яка мала значний престиж у суспільстві, у 1990–2002 роках поступово втратила його через невідповідність оплати праці [7, с. 175].

Зауважимо, що із творенням громадянського суспільства в Україні простежується позитивна тенденція змін у ставленні до освіти, національних цінностей, культури тощо. Освітнянські кола пов'язують з ними великі надії щодо підвищення статусу вчителя в українському суспільстві. Адже вчитель виховує, навчає, плекає нову генерацію – громадянина демократичної держави, громадянина світу. Сучасний учитель має бути готовим до змін, що відбуваються під впливом глобалізаційних процесів у світі, здатним до систематичної праці над собою, до пошуку гнучких технологій навчання, ефективних методів, прийомів і форм організації педагогічної взаємодії. Нові виклики ставлять сьогодні перед майбутнім учителем нові вимоги щодо рівня його готовності до професійної педагогічної діяльності.

Процес формування особистості майбутнього вчителя, його професійне становлення, успішність у педагогічній праці залежать від багатьох суспільних та культурних чинників, а також від власної активної діяльності. Молода людина, яка вступила у вищий навчальний заклад, має індивідуальні особливості, сформовані під впливом родини, школи, життєвих умов тощо.

Вони виявляються у системі її цінностей, переконань, інтересів, позицій, норм поведінки, у ставленні до себе, світу, обраного фаху. Як допомогти майбутньому вчителю розібратися в собі й знайти своє професійне обличчя? Як розвинути його педагогічну культуру й професійне мислення? Як виробити власний стиль взаємодії з учнями, з колегами тощо? Як подолати стереотипи у поглядах на суть педагогічної діяльності?

У контексті порушених питань особливої значущості набувають наукові пошуки щодо розв'язання проблеми підготовки вчителя, що є запорукою його успіху в майбутній педагогічній діяльності. Зокрема, М. М. Дідик, А. Й. Капська, В. О. Сластенін, Г. С. Сухобська, П. М. Щербань, В. В. Ягупов обґрунтували сутність і структуру педагогічної діяльності, В. А. Семиченко — її методологічні та психологічні особливості. Проблему формування педагогічної майстерності вчителя досліджували Є. С. Барбіна, Н. Ю. Бутенко, І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривоніс, Г. М. Сагач та ін. В. В. Баркасі, А. Г. Карпова, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, І. Р. Міщенко, Т. М. Сорочан вивчали питання формування професійної компетентності майбутнього вчителя. Предметом наукових досліджень В. В. Арестенка, Н. М. Буринської, Л. П. Величко, Л. М. Романишиної, Н. Н. Чайченко, О. Г. Ярошенко стали важливі аспекти підготовки вчителя хімії.

Аналіз психолого-педагогічних джерел, присвячених дослідженню окреслених проблем, засвідчує, що, незважаючи на вагомий результат наукових пошуків у цих напрямках, поза увагою дослідників залишаються важливі аспекти формування іміджу майбутнього вчителя. Зауважимо, що зазначена проблема набуває особливої актуальності для класичних університетів, оскільки в них професійна теоретична і практична підготовка фахівців у галузі певної науки превалює над професійно-педагогічною.

З огляду на це ми ставили за мету розробити інтегративну модель формування іміджу майбутнього вчителя і впровадити її у процесі вивчення педагогічних дисциплін студентами класичного університету.

Головні завдання дослідження:

- розкрити категоріальну сутність головних ключових понять;
- розробити інтегративну модель формування іміджу майбутнього вчителя у процесі вивчення педагогічних дисциплін;
- запровадити запропоновану модель у навчальний процес, перевірити її ефективність і визначити шляхи подальшого дослідження проблеми.

Мета і завдання дослідження актуалізували необхідність теоретичного обґрунтування деяких аспектів окресленої проблеми. Передусім з'ясуємо сутність головних ключових понять нашого дослідження. У психолого-педагогічних джерелах *імідж* (англ. *image* – образ) трактують як:

- уявлення про людину, що формується на основі її зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, вчинків тощо [4, с. 9];
- образ (особи, явища, предмета), що формується цілеспрямовано і має чинити емоційно-психологічну дію на когось з метою популяризації, реклами тощо [9, с. 103].

Імідж учителя визначають як безпосередньо або зумисне створюване ним візуальне враження про себе [12, с. 77].

У педагогічній науці є різні підходи щодо класифікації іміджу. Зокрема, за функціональним підходом виокремлюють такі *види* іміджу:

- *особистісний* — імідж педагога, зумовлений його внутрішніми рисами й особливими індивідуальними рисами;
- *професійний* — імідж учителя, детермінований професійними якостями;
- *бажаний* — імідж, до якого прагне учитель;
- *дзеркальний* — імідж, що відповідає його уявленню про себе;
- *корпоративний* — імідж школи, вищого навчального закладу, факультету тощо.

Імідж класифікують також за іншими параметрами. Наприклад, вище-зазначені види іміджу (*особистісний, професійний, корпоративний*) за знаком можуть бути як *позитивними*, так і *негативними*.

Структура іміджу вчителя є полі компонентна (див. рисунок). До його головних *складових* можна віднести такі:

- *внутрішнє “Я”* (внутрішній образ вчителя, що відповідає обраному фаху і виявляється у його професійній культурі й мисленні, емоційності й творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості й гідності, позиції й ступені мобілізації тощо);
- *зовнішній вигляд* вчителя (засвідчує про ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню гарного враження і репутації, допомагають виявити себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим педагогом);
- *використання вербальних і невербальних засобів спілкування* (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова, темпоритм мовлення педагога мають привертати увагу учнів до нього, викликати довіру і налаштувати їх на активну взаємодію).

Створення іміджу вчителя — довготривалий і складний процес. Його результативність залежить від передумов, умов, специфіки та технологій формування, Я-концепції особистості та інших чинників, що взаємозумовлені й взаємопов'язані між собою. Особливої значущості у формуванні іміджу вчителя ми надаємо Я-концепції майбутнього педагога.

Під **Я-концепцією** розуміють динамічну систему уявлень людини про себе, яка охоплює як власне усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, так і самооцінку та власне сприйняття зовнішніх чинників, що впливають на неї [3, с. 521]. Для нашого наукового пошуку цінними є дослідження Р. Бернса [1], К. Роджерса, Д. Фрейберга [13]. Зокрема, Р. Бернс довів, що наявність у вчителя позитивної Я-концепції позитивно впливає не тільки на його поведінку в класі, але й на успішність учнів. Спілкуючись з людиною, впевненою у своїх можливостях, школярі починають виявляти свої здібності повною мірою і набувають відчуття власної цінності [1, с. 308].

Отже, технологія формування іміджу вчителя у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін та під час різних видів педагогічної практики має спиратися на осмислення й усвідомлення студентами:

- *“реального Я”* (адекватна самооцінка майбутнім учителем себе, своїх особистісних рис, поведінки, ставлення до інших тощо);
- *“ідеального Я”* (уявлення про те, яким має бути ідеальний вчитель, які риси повинні бути притаманні йому);
- *“антиідеального Я”* (уявлення про риси, які “спрацьовують” не тільки проти самого вчителя, а й проти навчального предмета, який він викладає, проти школи, в якій він працює, проти учнів);
- *“професійного Я”* (уявлення і самооцінка своїх професійних рис, мотивів і ціннісних установок, стилю організації педагогічної взаємодії тощо).

Аналіз психолого-педагогічних джерел і результатів нашого дослідження засвідчує, що для формування іміджу вчителя важливе значення мають такі компоненти:

- *когнітивний*, який виражає знання й уявлення студента про себе (я – оптиміст, я – розумний, успішний, талановитий, старанний, комунікабельний або я – песиміст, невдаха, я – лінивий, дратівливий);
- *оцінний*, який характеризує здатність до самооцінки того, що він про себе знає (мене це тішить, мені це приємно, я цим задоволений або мене це не хвилює, мені це неприємно, я цим незадоволений тощо);
- *поведінковий*, який свідчить про те, як поводить себе людина відповідно до того, що вона про себе знає і як себе оцінює (вчитель, який впевнений у собі, на початку уроку швидко налагоджує контакт з учнями, а вчитель, невпевнений у собі, під час уроку відчуває страх перед класом).

Особливо яскраво, на нашу думку, імідж учителя виражається у феномені педагогічної майстерності. Її характеризують як сукупність знань, певних рис особистості та способів розумової і практичної діяльності вчителя, які зумовлюють високий рівень його професіоналізму, здатність оптимально розв’язувати педагогічні задачі [10, с. 242]. Складові

педагогічної майстерності відіграють важливу роль у формуванні іміджу майбутнього вчителя. Зокрема, *гуманістична спрямованість* передбачає вироблення низки ціннісних установок педагога:

- на себе (саморегулювання, самопрезентація, самоутвердження, самовиховання, самореалізація, самооцінка тощо);
- на засоби педагогічного впливу (виховні ідеали, виховні заходи та ін.);
- на методи педагогічного впливу (переконання, власний приклад та ін.);
- на (розвиток і формування його особистості, допомога у досягненні цілей та ін.).

Важливим елементом іміджу вчителя, на нашу думку, є й друга складова професійної майстерності — *професійна компетентність*, що характеризує єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, його професіоналізм [5].

У процесі підготовки майбутнього вчителя, на нашу думку, необхідно приділяти увагу гармонійному розвитку *педагогічних здібностей* студентів (виховних, дидактичних, комунікативних, організаційних, перцептивних, сугестивних, дослідницьких, науково-пізнавальних здібностей, емоційної стійкості, спостережливості, педагогічного оптимізму). Рівень їхнього розвитку суттєво впливає на формування іміджу педагога.

В основі формування іміджу лежить формальна система ролей, які людина виконує у своєму житті. Її доповнюють риси характеру, інтелектуальні особливості, зовнішні дані, манера одягатися тощо. З огляду на це *педагогічна техніка* є не тільки важливим компонентом педагогічної майстерності, а й підвалиною формування іміджу педагога. У педагогічній техніці виявляється здатність до регулювання власного самопочуття, уміння вчителя використовувати свій психофізичний апарат, вербальні та невербальні засоби комунікації для виховного впливу на учнів. Власне завдяки цим умінням педагог створює свій професійний імідж (привабливість, культуру, приємні манери тощо).

Отже, під час вивчення студентами педагогічних дисциплін необхідно розвивати здатність до саморегулювання, культуру зовнішнього вигляду, культуру педагогічного спілкування, лексичне багатство майбутнього вчителя.

Зауважимо, що для іміджу педагога значущими є не тільки набуття вмінь у галузі педагогічної техніки, а й осягнення інших спеціальних умінь (перцептивних, рефлексивних, сугестивних, емпатійних тощо). Зазначимо також, що імідж майбутнього вчителя створюється як на основі його реальної поведінки, так і під впливом оцінних суджень і думок про нього учнів, колег та інших учасників педагогічного процесу. У цьому контексті, на нашу

думку, не можна недооцінювати важливість розуміння сутності педагогічного такту, його складових, принципів та умов вияву тощо.

Педагогічний такт (фр. *tact* – відчуття, почуття) розглядають як дотримання педагогічного принципу міри у спілкуванні з учнями в найрізноманітніших сферах діяльності, уміння вибрати правильний підхід до учнів відповідно до їхніх особистісних особливостей і стосунків з ними [8, с. 413]. На імідж педагога суттєво впливають його спостережливість, уважність, витримка, самовладання, гуманність тощо. Отже, позитивний імідж майбутнього вчителя визначає низка природних і професійних рис. Розглянемо деякі з них.

Однією з найважливіших професійних рис учителя хімії, на нашу думку, є *спостережливість*. Це здатність педагога детально бачити предмет, об'єкт, яка передбачає цілеспрямоване й осмислене сприйняття, проникнення в суть явища, визначення особливостей і зв'язків між об'єктами [3, с. 209]. Спостережливий учитель вирізняється розвинутою інтуїцією та спеціальними вміннями. Він може глибоко заглянути у внутрішній світ вихованця, зрозуміти його душевний стан.

Комунікабельність (фр. *communicable* – той, хто з'єднується) є важливою соціально-психологічною рисою особистості, яка характеризує здатність особи до товариського спілкування з іншими людьми [3, с. 164]. Формуванню комунікабельності майбутнього вчителя сприяє вивчення студентами теоретичних і практичних засад педагогічного спілкування, особливостей невербальної та вербальної комунікації, основ конфліктології тощо.

До природних рис, що формують імідж майбутнього педагога, ми відносимо також *толерантність* (лат. *tolerans* — терплячий) — терпимість до чужих думок і вірувань [2, с. 332]. Опанування студентами цінностей, принципів толерантності можливе за умови застосування різноманітних методів виховання майбутнього вчителя в дусі терпимості, пошанування гідності іншої людини.

Важливу роль у формуванні іміджу майбутнього педагога відіграє *емпатійність*. На нашу думку, це не тільки важлива професійна риса, що є підвалиною міжособистісної взаємодії, а й особистісно значуща риса [6].

Зауважимо, що процес пізнання педагогом себе, своїх вихованців неможливий без добре розвинутої рефлексії. Під *рефлексією* (лат. *reflexio* – відображення, повернення назад) розуміють здатність особистості до самоаналізу, осмислення, оцінення передумов, умов, власної діяльності [3, с. 348]. *Рефлексивність* – соціально-перцептивна риса, яка формується у процесі діяльності. Вона забезпечує пізнання педагогом самого себе як професіонала, свого внутрішнього світу, аналіз власних думок і переживань у зв'язку з професійно-педагогічною діяльністю, роздуми про себе самого як

особистість, усвідомлення того, як його сприймають і оцінюють інші суб'єкти навчального процесу (учні, вчителі тощо).

Формування іміджу майбутнього вчителя відбувається поетапно під час вивчення студентами загальних засад педагогіки (3-й курс), спецкурсів “Основи педагогічної майстерності” (4-й курс) і “Методика викладання хімії у загальноосвітній школі” та проходження педагогічних практик. У процесі вивчення педагогічних дисциплін важливого значення ми надаємо розвиткові педагогічного цілепокладання, професійного мислення, педагогічної інтуїції, мистецтва педагогічної імпровізації.

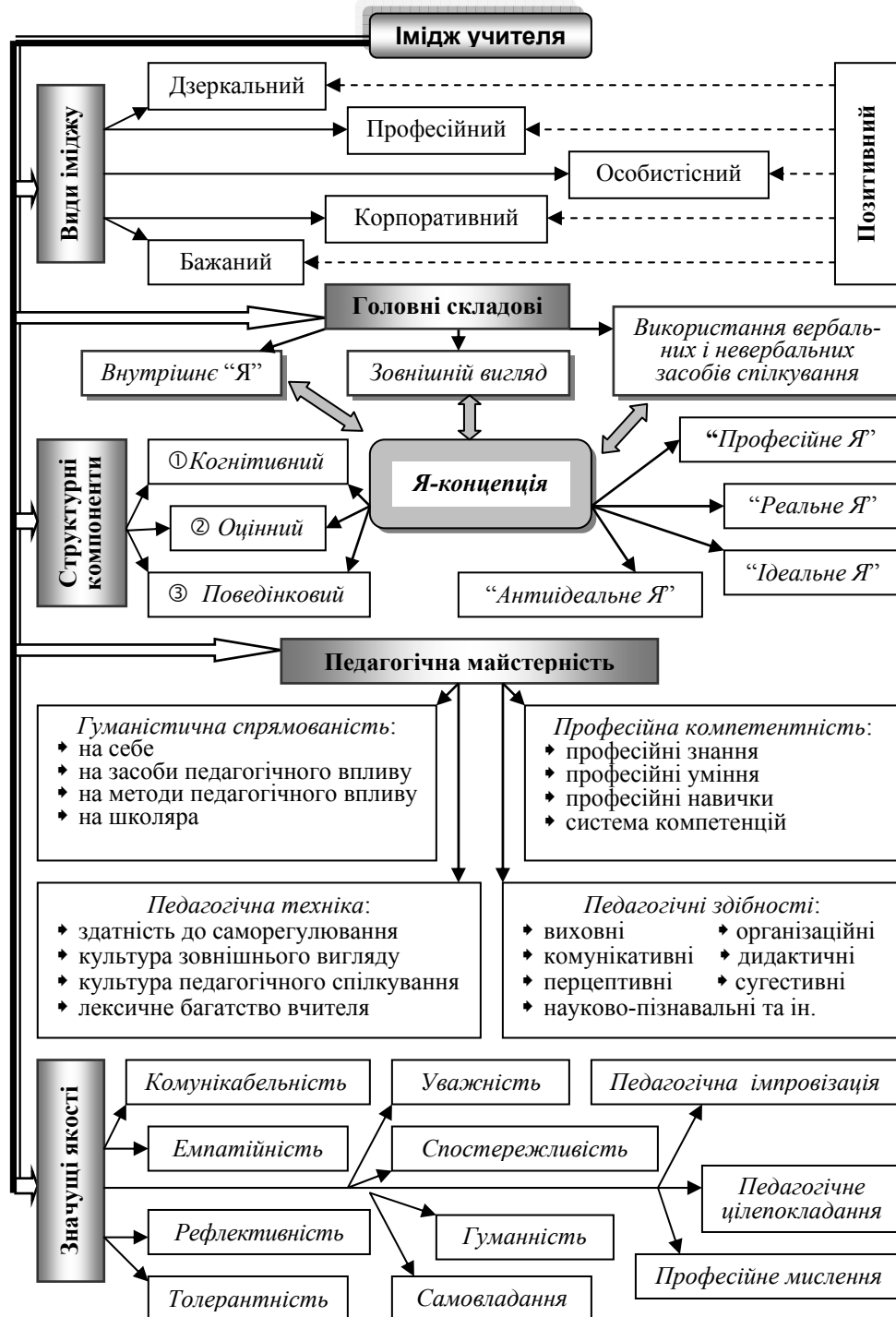
У контексті дослідження окресленої проблеми вивчали тенденції, які простежуються у студентів щодо формування іміджу вчителя хімії. Проведене анкетування в групах студентів 3-го курсу хімічного факультету (153 особи) засвідчило таке:

- формуванню іміджу надають великого значення 88% респондентів;
- формуванню особистого іміджу надають перевагу 74,5%;
- формуванню професійного іміджу — 43,1% (всі студенти вважають, що завдяки цьому вони досягнуть успіху в професійній діяльності);
- високий імідж факультету (університету) важливим є для 84,3% студентів;
- вчителя успішною людиною вважають 78,4%, а себе — 58,8% опитаних;
- комунікабельними себе вважають 62,7 % респондентів;
- терпимими до думок, вірувань, поведінки та поглядів інших осіб, позицій, з якими вони частково або повністю незгідні, є 76,5% студентів;
- здатні співчувати іншій людині 88,2%, тоді як розділити її переживання можуть 44,1% опитаних;
- впевненими у собі є 60,8%.

На думку студентів, їхній позитивний імідж формувався під впливом (у %): батьків (66,7); викладачів (62,7); учителів (60,8); друзів (58,8); групи (54,9); власних спостережень (47,1); коханої людини (17,6); грошей (11,7); художньої літератури (9,8); кінофільмів і телебачення (9,8); зміни місця проживання (9,8); моди (6,2).

Серед рис, що є значущими для формування іміджу і досягнення успіху у професійно-педагогічній діяльності, майбутні вчителі виділили такі (у %): впевненість у собі (78,4); комунікабельність (67,7); професійна компетентність (67,7); людяність (52,9); мудрість (52,9); відповідальність (45,1); справедливість (49,0); об'єктивність (45,1); доброзичливість (45,1); пунктуальність (41,2); толерантність (41,2); цілеспрямованість (33,3).

На підставі дослідження ми розробили інтегративну модель формування іміджу майбутнього вчителя:

Підсумовуючи, зазначимо, що розглянуті нами питання не охоплюють усіх аспектів багатогранної проблеми формування іміджу вчителя.

-
1. Бернс Р. Я-концепция учителя / Развитие Я-концепции и воспитание. М., 1986. С. 302 – 333.
  2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К., 1997.
  3. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. М., 2001.
  4. Калюжный А. А. Психология формирования имиджа учителя. М., 2004.
  5. Ковальчук Л. О. Організація педагогічної практики студентів класичного університету: компетентнісний підхід // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: Матеріали III Всеук. наук.-практ. конф. 18–20 трав. 2006 р. Рівне, 2006. С. 69–73.
  6. Ковальчук Л. О. Формування емпатійної культури студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін в класичному університеті // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. 2006. Вип. 21. Ч. 2. С. 82–91.
  7. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: Монографія. Львів, 2002.
  8. Педагогика: Учеб. пособие / Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. / За ред. В. А. Слостенина. М., 2000.
  9. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад. М., 2003.
  10. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс. Кн. 1. М., 1996.
  11. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. К., 1985.
  12. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учеб. пособие. СПб., 2004.
  13. Роджерс К., Фрейберг Д. Свобода учиться / Науч. ред. А. Б. Орлов. М., 2002.

**FORMING PROSPECTIVE TEACHER IMAGE IN LEARNING
PEDAGOGICS IN THE CLASSICAL UNIVERSITY****Larysa Koval'chuk***Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The paper identifies the concept of “image”. It investigates the problem of forming image of Chemistry department students’ in learning pedagogics in the classical university. The author elaborates and approves the integrative technology model of forming the prospective teacher image.

Key words: image, personality image, professional image, pedagogical mastery, pedagogical technique, I-conception, integrative model.

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2006
Прийнята до друку 15.12.2006